

АНТРОПОНІМИ У МОВІ ТВОРІВ МАРІЇ МАТІОС

У статті проаналізовано функціонально-стилістичні особливості антропонімів у мові творів М. Матіос, класифіковано їх за такими ознаками: загальноповсюдні власні назви; рідкісні, архаїчні, інонаціональні антропоніми; імена, утворені словотворчими афіксами на позначення малих чи молодих осіб; імена з емоційною оцінкою; андроніми; прізвиська, псевдоніми, сатирично-політичні.

Ключові слова: *антропоніми, архаїчні антропоніми, інонаціональні антропоніми, андроніми.*

The article gives the analysis of functional and stylistic peculiarities in the language of Maria Matios's compositions. The author defines them according to the following classes: commonly used proper names; rare, archaic, international anthroponyms; names created with the help of word forming affixes to point out little or young persons; names with emotional evaluation; andronyms; nicknames, pseudonyms, satirical and political.

Key words: *anthroponyms, archaic anthroponyms, international anthroponyms, andronyms.*

Онiми як розгалужена система власних назв стали предметом активного дослідження в сучасному українському мовознавстві (Н. Дзятківська, М. Красовський, Л. Масенко, Ю. Редько, Л. Скрипник, П. Чучка). Подібне наукове пошуквання можна пояснити, очевидно, тим, що ономастикон – це оригінальний набір власних найменувань із характерними фонетичними трансформаціями, з розмаїтістю пестливих іменних форм, зі специфічним комплексом продуктивних словотворчих засобів [8, с. 80]. До того ж такий матеріал репрезентує національну самобутність українців, їхню історію, а відтак має неабияку практичну значущість, є одним із ефективних засобів, який сприяє розвитку соціокультурної компетенції читача.

Нині, на думку Н. Голікової, виокремлено й описано класи онімів, у межах яких подано чимало підкласів найменувань (антропоніми, топоніми, етноніми, космоніми, зооніми, теоніми, міфоніми, ергоніми) [1, с. 156]. Укладено словники та довідники топонімів, астронімів, теонімів, прізвищ, імен та ін. З'являється чимало праць, присвячених ролі ономастикону в художньому творі. Так, наприклад, антропоніми (особисті імена, імена по батькові, прізвища, прізвиська персонажів залучені для створення літературних образів у складі інших стилістичних засобів) створюють тематичне поле, відіграють конструктивну роль у передачі людських взаємин, відтінків наївності, офіційності, вікових оцінок та інших модальних характеристик. Власні імена у творах подані зазвичай у різноманітних інтерпретаціях: від офіційних форм – прізвище, ім'я, по батькові – до улюблено пестливих, буденних, що значною мірою сприяє дослідженню їх функціонування, мети і ситуації використання, способів творення та структури в ономастиці українського мовознавства.

Цікавою з цих міркувань є творчість М. Матіос, літературний доробок якої на сучасному етапі розвитку культури посідає важливе місце. Низка творів (“Солодка Даруся”, “Нація. Одкровення”, “Москалиця”, “Мама Маріца – дружина Христофора Колумба”, “Майже ніколи не навпаки”, “Щоденник страченої”, “Юр'яна і Довгопол”, “Млин мерців”, “Містер і місіс Ю-ко в країні укрів”) – невичерпне джерело історії власне українських антропонімів, що вказують на символічність номінативізму людей різних епох. Авторка досить ретельно добирає кожне ім'я для своїх персонажів, що великою

мірою сприяє осмисленню художнього задуму письменниці. Здебільшого в цих творах переважають загальноживані власні назви, рідкісні, архаїчні та інонаціональні антропоніми, імена, утворені словотворчими афіксами на позначення малих чи молодих осіб, імена з емоційною оцінкою, андроніми, прізвиська, псевдоніми, сатирично-політичні антропоніми.

Поміж загальноживаних власних назв частіше трапляються прізвища – родове найменування особи, яке разом з особистим ім'ям індивідуалізує людину (О. Абакумов, А. Суперанська, П. Чучка). В основу використаних М. Матіос прізвищевих назв зазвичай покладено імена, рослини, тварини, ремесла, географічні показники, вади характеру, фізичні якості: *Яків'юк, Рибачук, Калинич, Ілащук, Максим'юк, Василящук, Крильчук, Дячук, Паленюк, Процик, Пилип'юк, Петрюк, Грицюк, Ковальчук* та ін. Як бачимо, прізвищеві одиниці переважно використані на позначення персонажів чоловічої статі.

Деякі загальноживані прізвища характеризуються прихованим підтекстом: *Воляєські* – родина священика, проповідує волю Богу; *Полотнюки* – полотніють від страху перед владою; *Одайкін* – керівник колгоспу (віддає все колгоспу); *Угрин* – секретар (вугром в'ється, слизький); *Дідушенко* – представник МГБ (душити, витискати); *Довгопол* – москаль (так називали за довгий одяг росіян). В етимології прізвищ *Татарин, Передрій, Різун, Колотнюк, Воронін, Воронов* закладено негативне ставлення авторки до цих людей, яке налаштовує читачів на негативне сприймання персонажів. Прізвища здебільшого українські, на що вказують суфікси *-ук, -юк, -енко, -як*.

Щодо загальноживаних імен – особистої назви людини, що дається їй після народження, – то вони цілком співзвучні нинішній епосі, відображають сучасність, створюють реальний часовий простір (*Андрій, Славко, Іван, Микола, Юрко, Віктор, Віталія, Леонід, Ігор*): *А під сливами живе Василь* [6, с. 103]; *Вася служить у Горі. Тарас – у Бердичеві. Ігор – у Самарканді* [7, с. 27]; *Славкові політика лиш пошкодила* [5, с. 83].

Чимало імен узято письменницею зі Святого Письма. Поміж жіночих загальноживаних імен переважає *Марія* в найрізноманітніших варіантах: *Маринька – свята душа* [2, с. 33]; *Її товаришка Марічка – дружина готового “Остапа” також думала бути до останнього* [5, с. 103]; *Марея погодилася...* [5, с. 82]; *Якщо Іванова Маріка вдосвіта відкриває браму дня – ніхто не вмер* [5, с. 173]; *Чуєте, Марусько, щось таке ся робить з нашими людьми у цьому світі* [6, с. 28]; *Ви, Марійо, у когось георгіни брали, що такі дуже веселі та пишні?* [6, с. 10]. Та незважаючи на варіативність майже незмінним залишається образ номінованого персонажа – символ українського материнства, Божої Матері, жінки-родоначальниці.

Щодо імені *Михайло*, то воно характеризується семантичним значенням “богоподібний, божественний”. У творах простежується прихильність до нього інших літературних образів. Навіть інонаціональні герої ставляться до персонажа з великою любов'ю, називаючи його на свій манер: *Бери, любчику Мойшо, два, а то й три міхи крупи... Тяжкі часи настають, Міську. Не бійся Мигаю. Михаймошо, ішли би ви вечеряти* [6].

А ось ім'я *Даруся* вживається лише в “Солодкій Дарусі”. Спосіб словотвору вказує на те, що антропонім позначає малу чи молоду особу. Та у повісті незвичне називання вже сивої жінки лагідно-пестливим іменем авторка, очевидно, використала, щоб указати на відставання в розумовому розвитку ще з дитинства, а також виявити співчутливе ставлення до героїні.

Неабияку прихильність авторки мають персонажі під іменем *Ольга* (“свята”). Цей антропонім використовується на позначення людини без моральних, духовних та фізичних вад: *П'ятирічна Олечка, його голуб'ятко, й пестунка Олюня, притискувала плюшевого котика* [5, с. 165]; *А хто нам що казав, коли без суду і слідства закатрупили Ольдзю лише за те, що вона сестра “готового Орла”* [5, с. 107]; *Радосте моя, Олюню, не плач* [7, с. 113].

Деякі з імен належать до маловживаних на сучасному етапі розвитку українського суспільства (*Гаврило, Орест, Єлена, Анничка, Павлінка, Михайлина, Химка, Ананій, Мидора, Одарка, Северина, Дуся, Гафія, Юр'яна, Калина, Амбросій, Параска, Фрозина*). Найпоширеніше з жіночих імен – Василина, утворене від чоловічого Василь. Варіації імені різноманітні і вживаються майже в усіх творах письменниці: *Сам дивися: Василинку Федунякову бере якийсь бессарабіянин із буковинського боку* [5, с. 114]; *Але тоді ця сорочка була не на Васюті Калинич, а на комусь іншому... ну так!* [6, с. 141]; *Цютка. Тобто зменшене від Васютка* [2, с. 173]. Якщо *Василина* переважно позитивний персонаж, то її антипод – *Варвара* (чужа): *А солодка Даруся уже що поза Юрчихою заговорить, гріх на каліку грішити, Варварко* [6, с. 34].

Оригінальним антропонімом в оповіданні “Юр'яна і Довгопол” є жіноче ім'я *Юр'яна*, що походить від “Юрій” і означає “хлібороб”. Жінка сама годує родину. Її ж прізвище *Джура* говорить про силу волі, витривалість, відповідальність матері та дружини. На позначення цієї героїні авторка використала немало антропонімів, на відміну, наприклад, від Довгопола, якого зазвичай називають лише за прізвищем.

М. Матіос не просто використовує специфічний іменник, а, беручи за основу етимологію, ураховуючи значення антропоніму, відтворює традиції певного регіону, створює образи літературного твору, зображує певний історичний період, відновлює культурну спадщину. Використання архаїчних імен зумовлене способом творення образів персонажів та їх характеристик.

Неабиякий пласт являють імена і прізвища інонаціональні. Так, представники єврейської нації (*Абрам, Леон, Лазар, Бухбіндер, Йосиф*), зображені родинами, зі своєю культурою, традиціями, історією, долею. У творах подано різні варіанти єврейських імен позитивно забарвлених (*Шльома, Йоська, Няму, Штефа, Юзя*).

М. Матіос майстерно послуговується номінативною, експресивною та культурологічною функцією андронімів, утворених і від прізвищ, і від чоловічих імен. Називання жінки за чоловіком – це найпоширеніші види найменувань у розмові про третю особу. Утворюються такі форми посилення за допомогою суфіксів *-их, -ин, -овк, -ик, -ка*. Андроніми, утворені словотворчими морфемами *-их -учк* та *-ка* притаманні здебільшого жінкам старшого покоління і мають експресивне забарвлення, виражають погордливе ставлення до адресата: *Данилиха, Данилючка, Дмитрючка, Юрчачка, Шулямчучка, Паленючка, Онуфрійчучка, Білейчучка, Варварчучка*.

Імена ж із позитивним емоційним забарвленням називають переважно молодих жінок та дітей. Вони використовуються під час спілкування персонажів, часто стоять поряд із прикметниками *срібна, золота, люба*: *Але перед тим відведить, срібна Фільо, дітей до мами* [2, с. 144]; *Ви, файні Йванку, не з полювання вернулись, а з війни* [2, с. 18]; *Думаю, Парасочка люба, що вам би одної ночі стало, аби мати такий вид...* [2, с. 44]; *Ну, то приходи, любий Йванку, у вівторок* [6, с. 42]. У такий спосіб авторка вказує на лагідно-пестливе ставлення персонажів один до одного і всі її твори рясніють такими іменами, як *Настуня, Дмитрик, Доця, Юрчик, Михайлик, Тонця, Софійка, Олюня, Варварка, Федусь, Дунусь, Миколайчик, Марко, Андрійчик, Данчик, Сястик, Васютка, Петруська, Танасійчик, Василько* та ін. Важливим у цій групі антропонімів є сам факт використання, адже подібні форми нині не так часто вживаються носіями рідної мови.

Процес спонтанної антропонімізації відіграють прізвиська, які в мові творів М. Матіос є невід'ємною частиною лексики персонажів, мають такі ознаки, як неофіційність, факультативність вторинність. Авторкою використані задля індивідуалізації персонажів: *Москалиця, Німий, Крива Качка, Маринька-черниця, Маринька-богодуха, Хромий, Колумб, Вдовиця, Брамник, Понеділок, Стрибок, Колобок*. Як видно, вони є фамільярні чи насмішкваті, принизливі, виражають ключові аспекти зовнішності людини, її особистості чи досягнень.

Іноді історично складаються такі ситуації, що людина мусить приховувати власне ім'я. Для цього наявні псевдоніми, які оберігають людину від переслідувань влади чи

недоброзичливців або ж указують на особисту скромність, а подекуди і приховують немилозвучність прізвища. Це явище у своїй творчості активно використовує М. Матіос. Псевдоніми *Орел, Остап, Береза, Клен, Голуб, Яструб* у творі “Просили тато-мама” утворені переходом загальних іменників у власні, символізують швидкість, силу, спритність, стриманість.

Сатирично змальовані у творі “Містер і місіс Ю-ко у країні укрів” політичні діячі. Антропонімікон на їх позначення буде незрозумілим читачеві, який не знайомий із подіями 2005 року в Україні. Переважно прізвища та імена мають негативне забарвлення: *Давид Зубанія Великий, Микола Довго-меле-мельченко, Григорій Зубкіс, брати Кабанчики, Йосиф Пінський, Ромко Збавич, Віктор Мертвечук, Мішаня Плотський, Руслан Боде-поле, Геник Червоненко, Раїса Муромцева, Сашко Буй-Тур-Чинов*. У творі подано низку характеристик перед власними прізвищами: *І вийшли на арену силачі: шантажорозвінчувач... сокирник не однієї політичної сили <...> Роман Смердний, утримувач царственого гаманця, чвертьсотенних акцій <...> Сашко Чвертяков <...> свистун, преферансист, голово сік <...> Леонід Другий Кудла <...>, майор Микола Довго-меле-мельченко, а також Віктор Мертвечук, Григорій Зубкіс, Піня, Геник Червоненко, Юрась Куценко та ін.)* [3, с. 56]. Обігравши прізвища, письменниця використала не етимологічне походження справжніх антропонімів політиків, а методом анаграмування й аналогії утворила від реальних загальних назв власні, які, на думку авторки, більш влучно характеризують людей. Прізвища персонажів глибоко семантичні стилістично та емоційно забарвлені.

Отже, у своїх творах Марія Матіос талановито добирає антропоніми, що відповідають реаліям зображуваного часу і можуть бути нині цінними своєю формою та внутрішнім змістовим наповненням. Окрім того, вдало презентований онімікон творів допомагає у створенні образів та характерів, виконує стилістичну й номінативну функції, викликає емоції у читача, указує на ставлення авторки до персонажів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голікова Н. С. Структурно-ономасіологічна парадигма топонімів – назв вулиць міста Дніпропетровська / Н. С. Голікова // Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри: [матеріали міжнародної конференції] (5 – 6 листопада 2009 р.) / М-во освіти і науки України; Криворізький державний педагогічний університет. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2009. – С. 155 – 161.
2. Матіос М. Майже ніколи не навпаки / Марія Матіос. – Львів: ЛА “Піраміда”, 2007. – 176 с.
3. Матіос М. Містер і місіс Ю-ко в країні укрів. [Mr&Ms.U in country UA] / Марія Матіос. – Львів: ЛА “Піраміда”, 2005. – 136 с.
4. Матіос М. Млин мерців: [маленька повість] / Марія Матіос // Дніпро. – 1996. – №5 – 6. – С. 53 – 81.
5. Матіос М. Нація. Одкровення / Марія Матіос. – Львів: ЛА “Піраміда”, 2006. – 204 с.
6. Матіос М. Солодка Даруся [повість] / Марія Матіос. – Львів: ЛА “Піраміда”, 2005. – 176 с.
7. Матіос М. Щоденник страченої [автобіографія] / Марія Матіос. – Львів: ЛА “Піраміда”, 2005. – 192 с.
8. Українська мова. Енциклопедія / М. В. Русанівський. О. О. Тараненко. М. П. Зяблюк та ін. – К.: Українська енциклопедія ім. М. Бажана, 2000. – 752 с.